

Uit:

Werkinstructies gehouden graasdieren

juli 2018

Vastgesteld in Directie Team Staatsbosbeheer op 10 juli 2018

Onderdeel werkinstructie Dierenwelzijn

De werkinstructie dierenwelzijn is ook van toepassing bij de inhuur van derden voor de inzet van graasdieren in onze gebieden. Bij die inhuur geldt deze werkinstructie als randvoorwaarde voor de externe kuddebeheerder.

Inhoud

2	WERKINSTRUCTIE DIERENWELZIEN	3
2.1	INLEIDING.....	3
2.2	CONTROLE VAN DE DIEREN	4
2.2.1	Frequentie eigen controle	4
2.2.2	Uitbesteden van controle.....	4
2.2.3	Vervanging en aanvullende controle	4
2.2.4	Controle met inzet van dierenarts	4
2.2.5	Veiligheid tijdens controle.....	5
2.2.6	Logboek	5
2.3	BIJVOEREN.....	6
2.3.1	Wanneer bijvoeren	6
2.3.2	Bijvoeren van mineralen en likstenen	6
2.4	INGRIJPEN BIJ ZIEKTE EN VERWONDING.....	6
2.5	VANGEN	6
2.5.1	Veiligheid tijdens het vangen.....	7
2.6	TRANSPORT	8
2.6.1	Regelgeving	8
2.6.2	Aandachtspunten bij het vervoer.....	8
BIJLAGE	4.7 WETTELIJKE AFVOER KADAVERS GESTORVEN VEE.....	10

2 WERKINSTRUCTIE DIERENWELZIJN

2.1 INLEIDING

De graasdieren in de natuurgebieden van Staatsbosbeheer zorgen door middel van natuurlijk gedrag voor een bepaald begrazingsniveau en – structuur. Bij dat natuurlijke gedrag hoort o.a. kuddevorming, populatieontwikkeling en de ontwikkeling van loop- en graasstructuren, afhankelijk van de terreingesteldheid en de voedselomstandigheden. De dieren kunnen door migratie binnen het afgebakende gebied de plekken opzoeken waar de omstandigheden het best zijn. Daarbij kan het bijv. gaan om beschutting, voedselaanbod, drinkwater en rust. Als die goede omstandigheden binnen het gebied jaarrond voorhanden zijn, is ingrijpen ten behoeve van dierenwelzijn op het niveau van de populatie niet noodzakelijk. Op het niveau van de populatie of het individuele dier kunnen zich echter ook problemen voordoen die ingrijpen van de beheerder vergen. Daarom is regelmatige controle noodzakelijk.

Deze werkinstructie dierenwelzijn gaat achtereenvolgens in op controle, bijvoeren, ingrijpen bij ziekte en verwonding, vangen en transport. De beheerder/degene die de controle uitvoert, dient zijn bevindingen en evt. vervolgacties in een logboek bij te houden.

De in de werkinstructie genoemde zaken zullen in het algemeen voor alle gehouden dieren op elke plaats gelden. Afhankelijk van de omstandigheden kan maatwerk nodig zijn, tijdelijk en soms permanent.

De werkinstructie dierenwelzijn is ook van toepassing bij het uitbesteden van de controle aan derden of de inzet van graasdieren van derden in onze gebieden. Bij de inhuur moet deze als randvoorwaarde worden mee gegeven aan de externe kuddebeheerder.

Voor het publiek is het immers meestal niet duidelijk of de dieren wel/niet eigendom zijn van Staatsbosbeheer. Hoewel Staatsbosbeheer bij inzet van vee door derden in juridische zin een andere verantwoordelijkheid en aansprakelijkheid heeft, houdt Staatsbosbeheer een zekere morele verantwoordelijkheid.

2.2 CONTROLE VAN DE DIEREN

2.2.1 Frequentie eigen controle

De kuddebeheerder is verantwoordelijk voor de controle van dieren.

- Ten minste 1 keer per week worden de dieren bezocht waarbij
 - o de kudde als geheel en afwijkend gedrag van individuele dieren worden beoordeeld.
 - o afwijkend gedrag aanleiding kan zijn dat individuele dier nader te bekijken.
- Ten minste 1 keer per maand worden de kuddes zo dicht mogelijk benaderd
 - o voor beter zicht op het welzijn en de gezondheid van de kudde en de individuele dieren.
 - o daarbij voornamelijk letten op conditie, kreupelheid, hoesten enz.
- Extra controles kunnen in bepaalde omstandigheden nodig zijn, bijv. lammertijd, voedselgebrek, watergebrek, dreiging van hoog water in de uiterwaarden enz. Waar mogelijk deze extra controles vooraf inplannen.

2.2.2 Uitbesteden van controle

De controle kan tijdelijk of permanent worden uitbesteed. In dat geval moet de beheerder zich er regelmatig van vergewissen dat de controles goed worden uitgevoerd en dat hijzelf op de hoogte wordt gehouden van relevante bijzonderheden. De wettelijke verantwoordelijkheid blijft te allen tijde bij de opdrachtgever.

Aandachtspunten voor zo'n aanneemovereenkomst:

- De regels van deze werkinstructie zijn ook van toepassing op derden.
- Voor de kwalificatie van de aannemer gelden minimaal dezelfde eisen als voor de beheerder zelf.
- In de overeenkomst wordt vastgelegd dat bijzonderheden direct gemeld worden.
- Frequentie overleg tussen aannemer en beheerder om de kudde te bespreken
- Duidelijk vastleggen wat verwacht wordt, waarvoor de aannemer verantwoordelijk is, wat onder zijn controle valt (bijvoorbeeld naast welzijn ook controle op rasters, drinkwater en voedselvoorziening), mag de aannemer in nood ook de dierenarts zelfstandig raadplegen etc.
- een beding met betrekking tot financiële sancties door de NVWA of een privaatrechtelijk boetebeding bij het niet nakomen van de voorwaarden in de overeenkomst.

2.2.3 Vervanging en aanvullende controle

Er dient altijd een vervanger beschikbaar te zijn voor de kuddebeheerder voor het geval deze door ziekte of vakantie tijdelijk niet in staat is de controle zelf uit te voeren.

Aandachtspunten:

- De vervanger heeft qua kuddebeheer dezelfde verantwoordelijkheid als de beheerder. Hij moet hier dus gekwalificeerd voor zijn, en hetzelfde kennisniveau hebben.
- De vervanger is op de hoogte van de werkinstructies voor het houden van eigen vee.
- Ervaring met de betreffende kudde, zodat de bevindingen op dezelfde manier worden geïnterpreteerd.
- Voor de vervanging is een actuele schriftelijke instructie van de lokale kuddebeheerder beschikbaar, met relevante informatie over de betreffende kudde(s).

Aanvullende controles kunnen worden uitgevoerd door iedereen die de dieren ziet. Dat geldt voor Staatsbosbeheer collega's, vrijwilligers en ook voor betrokken publiek dat bevindingen aan de beheerder doorgeeft. Voor mensen die aanvullende controles uitvoeren geldt niet de eis van kwalificatie en opleiding. Aan mensen die aanvullende controles uitvoeren worden geen verantwoordelijkheden overgedragen.

2.2.4 Controle met inzet van dierenarts

Periodiek maar ten minste 2 keer per jaar worden de kuddes gecontroleerd in het bijzijn van een dierenarts. Vaak zal het een bevestiging zijn van onze eigen deskundigheid en soms zijn er zaken die ons in de

dagelijkse praktijk zijn ontgaan (bedrijfsblindheid).

Aandachtspunten:

- Koppel de bezoeken van de dierenarts aan al geplande acties (efficiency);
- Laat een van deze controles vooraf gaan aan de jaarlijkse vangactie. Noodzakelijke behandelingen kunnen zo op korte termijn uitgevoerd worden;
- Benader de kuddes tijdens deze controles zo dicht mogelijk;
- De dierenarts legt zijn bevindingen schriftelijk vast, voeg deze bij het archief/logboek van de kudde.

2.2.5 Veiligheid tijdens controle

De veiligheid van de beheerder of diens vervanger vergt speciale aandacht. Beiden dienen bekend te zijn met (soms onverwachte) risico's die zich bij de omgang met de dieren kunnen voordoen.

Daarom wordt dit onderwerp ook opgenomen in de instructie voor de vervanger (zie paragraaf 2.2.3).

2.2.6 Logboek

De bevindingen over het welzijn van de dieren tijdens de controles moeten worden vastgelegd in een logboek. Het gaat daarbij om gegevens die o.a. van belang zijn voor:

- De overdracht van de controle naar vervangers;
- De communicatie met de dierenarts;
- Controle bezoeken van de NVWA;
- De verantwoording van een aannemer die de controles in opdracht van Staatsbosbeheer uitvoert;
- De communicatie naar het publiek, waarin we laten zien dat we goed voor onze beesten zorgen.

Andere zaken die in het logboek moeten worden vastgelegd:

- De communicatie van de kuddebeheerder m.b.t. zijn kudde met de leidinggevende;
- De communicatie met anderen die een verantwoordelijkheid hebben t.a.v. het welzijn van de dieren;
- Zaken als de toestand van de afrastering;
- Zaken die actie vergen van anderen dan de beheerder.

Het is de bedoeling een landelijk format van het logboek te koppelen aan bestaande systemen als CMSI of de outlook- agenda. Het is nog onduidelijk op welke termijn dit daadwerkelijk gerealiseerd kan worden.

Tot die tijd is het de verantwoordelijkheid van de kuddebeheerder te zorgen dat relevante informatie beschikbaar is voor directe collega's.

2.3 BIJVOEREN

2.3.1 Wanneer bijvoeren

Staatsbosbeheer kiest ervoor alleen onder bepaalde omstandigheden incidenteel bij te voeren. Een structureel voedseltekort dient te worden opgelost door de populatie in overeenstemming te brengen met de draagkracht van het gebied.

Bijvoeren wordt alleen gedaan ten behoeve van het welzijn van de dieren, bijvoorbeeld als:

- er incidenteel een voedseltekort is;
- het voedsel tijdelijk niet bereikbaar is, bijvoorbeeld door extreme sneeuwval;
- van een kudde een specifiek effect wordt verwacht. Een voorbeeld is het wegvreten van berken-opslag in het voorjaar waarbij de kudde in goede conditie moet zijn om deze activiteit, die op zichzelf te weinig voedsel oplevert (berkentakken en knoppen), toch actief uit te voeren.

Bijvoeren louter om het publiek gerust te stellen kan op korte termijn effectief zijn, maar is ongewenst. Voor de langere termijn moet het publiek voldoende voorgelicht worden hoe het met het voedselaanbod is gesteld en of bijvoeren werkelijk noodzakelijk is voor het welzijn van de dieren of niet.

2.3.2 Bijvoeren van mineralen en likstenen

Bij begrazing van natuurterreinen kan uit de vitaliteit van de kudde en/of bepaalde specifieke kenmerken blijken dat er sprake is van een mineralentekort. Bij gestorven dieren kan zo'n tekort d.m.v. leveronderzoek worden vastgesteld.

Voor het welzijn van de kudde kunnen op korte termijn mineralen en/of likstenen beschikbaar worden gesteld, maar alleen op advies van de dierenarts.

Daarnaast moet ook het advies van de ecooloog worden ingewonnen. Deze vorm van bijvoeren brengt mineralen in het gebied die er blijkbaar van nature niet of weinig zijn, wat strijdig kan zijn met het doel van het natuurbeheer, en/of de graasstructuren van de kudde op ongewenste wijze beïnvloeden. Op langere termijn kan dit dan ook leiden tot de keuze voor een andere beheervorm. Een kudde blijft een middel en is geen doel op zich.

2.4 INGRIJPEN BIJ ZIEKTE EN VERWONDING

Tijdens de reguliere controles kunnen dieren worden gesignaleerd die zich afwijkend gedragen en ziek of gewond (lijken te) zijn. In overleg met de dierenarts moet dan worden bepaald of het volstaat om het dier met extra controles in de gaten te houden, of dat het dier behandeld moet worden.

Indien geen verbetering optreedt, dient het dier bij onaanvaardbaar lijden in overleg met de dierenarts te worden afgemaakt. Daartoe wordt het dier zo mogelijk verdoofd waarna het kan worden gedood. Runderen en andere herkauwers kunnen doorgaans uitstekend worden verdoofd en daarna geëuthanaseerd. Bij paarden ligt dat iets lastiger, maar met de huidige verdovingsmiddelen is dat ook te doen.

Naast verdoven gevolgd door euthanasie met een spuitje is ook afschot mogelijk. Doe dit ook altijd in overleg met de dierenarts. Afschot is alleen toegestaan aan personen die in het bezit zijn van zowel een jachtake als WM4 vergunning (verlof tot het voorhanden hebben van wapens en munitie). Gebruik daarbij altijd patronen met voldoende trefenergie. Zie daarvoor de tabel 'Overzicht in te zetten middelen per diersoort of groepen diersoorten' op [trefenergie patronen](#). Deze link staat ook op de werksite gehouden dieren. Kijk in die tabel voor Schaap en Geit bij Ree en voor Paard en Rund bij Edelhert.

Na het doden moet het dier worden afgevoerd naar de Rendac (zie 4.7).

Bij het vermoeden van een besmettelijke dierziekte dient de NVWA ingeschakeld te worden. Dit is de taak/verantwoordelijkheid van de dierenarts en niet van de kuddebeheerder.

2.5 VANGEN

Om te kunnen voldoen aan wet en regelgeving m.b.t. I&R en diergezondheid is het noodzakelijk de dieren

periodiek te vangen. Dit dient met het oog op het dierenwelzijn tot een minimum beperkt te worden. Het is raadzaam alle (be)handelingen aan de dieren te concentreren rond zo'n reguliere vangactie.

Uitgangspunt bij vangen is net als bij het vervoeren om de stress voor de dieren zo beperkt mogelijk te houden en de kans op verwondingen onderling als ook van de beheerder en zijn/haar helpers uit te sluiten. Per gebied moet worden afgewogen welke aanpak uiteindelijk het beste is voor de betrokken dieren.

2.5.1 Veiligheid tijdens het vangen

Het drijven en vangen van vee is niet eenvoudig en vereist deskundigheid en ervaring met het gedrag van dieren die in hun natuurlijke leefpatroon worden gestoord. De veiligheid van de medewerkers die met vangacties worden belast staat vanzelfsprekend voorop.

De veiligheidsrisico's kunnen groot zijn als er met onervaren krachten wordt samengewerkt zoals stagiairs, leerlingen en vrijwilligers. Het is daarom een vereiste dat er tijdens een vangactie voldoende ervaren mensen aanwezig zijn. Schakel zo nodig andere ervaren collega's van buiten het eigen team in.

Een vangactie gebeurt altijd onder regie van de kuddebeheerder van het gebied.

2.6 TRANSPORT

Uitgangspunt bij het vervoeren is net als bij het vangen om de stress voor de dieren zo beperkt mogelijk te houden en de kans op verwondingen onderling (en van de beheerder) uit te sluiten. Het zal per gebied moeten leiden tot een afweging welke aanpak uiteindelijk de beste is voor de betrokken dieren.

2.6.1 Regelgeving

De regels voor diertransport zijn Europa-breed vastgesteld in de [Verordening \(EG\) Nr. 1/2005](#) (transport-verordening). De regels variëren voor verschillende diersoorten en voor verschillende reisafstanden. De meeste regels gelden voor runderen, schapen, geiten, varkens en (niet-geregistreerde) paarden.

Het gaat bijvoorbeeld om:

- De manier waarop de dieren behandeld moeten worden.
- Wanneer dieren niet geschikt zijn om te vervoeren.
- Hoe vervoermiddelen ingericht moeten zijn.
- Welke reisschema's gehanteerd moeten worden, enzovoorts.

In de verordening is in artikel 3 een lijst van algemene voorwaarden opgenomen.

Artikel 3: Algemene voorwaarden voor het vervoer van dieren

Het is verboden dieren te vervoeren of te laten vervoeren op zodanige wijze dat het de dieren waarschijnlijk letsel of onnodig lijden berokkent.

Bovendien moet aan de volgende voorwaarden worden voldaan:

- a) vooraf zijn alle nodige voorzieningen getroffen om de duur van het transport tot een minimum te beperken en tijdens het transport in de behoeften van de dieren te voorzien;
- b) de dieren zijn geschikt voor het voorgenomen transport;
- c) het vervoermiddel is zodanig ontworpen en geconstrueerd, en wordt op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de dieren letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd;
- d) de laad- en losvoorzieningen zijn zodanig ontworpen en geconstrueerd, en worden op zodanige wijze onderhouden en gebruikt dat de dieren letsel en lijden bespaard blijft en dat hun veiligheid is gegarandeerd;
- e) het personeel dat met de dieren omgaat, heeft daarvoor de nodige opleiding of bekwaamheid, naar gelang van het geval, en voert zijn werkzaamheden uit zonder gebruikmaking van geweld of een methode die de dieren onnodig angstig maakt of onnodig letsel of leed toebrengt;
- f) het transport wordt zonder oponthoud tot de plaats van bestemming uitgevoerd, en de omstandigheden voor het welzijn van de dieren worden regelmatig gecontroleerd en naar behoren in stand gehouden;
- g) de dieren beschikken, gelet op hun grootte en op het voorgenomen transport, over voldoende vloeroppervlak en stahoogte;
- h) de dieren krijgen op gezette tijden water, voeder en rust, in kwaliteit en in kwantiteit afgestemd op hun soort en grootte.

De verordening is weliswaar niet toegesneden op het vervoer van half wilde graasdieren, maar is onverkort van toepassing. Dat wil zeggen dat transport alleen mogelijk is als van tevoren duidelijk/aannemelijk is dat aan de verordening kan worden voldaan. In het uiterste geval, indien vervoer niet mogelijk blijkt te zijn, kan in overleg en met medewerking van de NVWA tot afschot van dieren worden besloten.

Bij transport van half wilde graasdieren komt het dierenwelzijn gauw in de knel. Het transport brengt altijd een zeker risico met zich mee dat vooraf niet altijd volledig in te schatten is. Het is daarom belangrijk om die inschatting niet alleen aan de transporteur over te laten of alleen te baseren op het eigen inzicht en ervaring. Laat anderen, vooral ervaren vee beheerders, meedenken over het voorgenomen transport.

2.6.2 Aandachtspunten bij het vervoer

Tijdens het transport zijn er in ieder geval vijf aandachtspunten (in volgorde van afnemend belang):

- Veiligheid van medewerkers is gewaarborgd

- Het dierenwelzijn
- Het imago van Staatsbosbeheer
- Handhaving van het bevoegd gezag
- Economische schade (bijv. door verlies van verkoopbare dieren)

Andere, meer praktische aandachtspunten:

Het transportbedrijf

- Maak alleen gebruik van een gerenommeerd transportbedrijf. Doe navraag bij collega-beheerders.
- Maak duidelijke afspraken met de transporteur over de details van het transport en leg deze in de opdracht vast.

De vrachtauto en de indeling

- De vrachtwagen moet niet te groot, te lang en te donker zijn met genoeg afscheidingsschotten.
- Zorg dat de laadklep niet te steil is. Zet de wagen bijvoorbeeld in een verlaagd terreindeel. Zorg voor wat bekleding van de laadklep (stro).
- Houdt rekening met sociale structuren. Zet sociale groepen in de vangruimte bij elkaar, de groepen gescheiden in compartimenten. Vervoer sociale groepen als geheel, breek ze niet op, dat geeft extra stress.
- Rivaliserende stieren of hengsten gescheiden vervoeren om gevechten tijdens transport te voorkomen. Erg dominante stieren apart vervoeren. Koeien geven over het algemeen geen problemen.
- Zet de dieren strak in het transportmiddel, verschillende groepen gescheiden door tussenhekken. Op deze manier is er geen ruimte voor onderlinge gevechten en ontstaan geen verwondingen.

Duur van het transport en hygiëne

- De dieren moeten rechtstreeks van de laadplek naar het slachthuis vervoerd worden.
- Beperk de transportafstand en duur. De wachttijd voor dieren bij aankomst bij het slachthuis heeft ook invloed op de stress.
- Reinigen en ontsmetten van vervoermiddelen is verplicht en dient dus vooraf door de transporteur te zijn gedaan. Controleer de wagen bij aankomst altijd op hygiëne. Vraag de transporteur naar zijn logboek hierover alvorens de wagen in het terrein toe te laten. Bij transport van dieren is het risico van besmetting relatief groot omdat het transportmiddel op verschillende bedrijven dieren haalt en brengt.

Toezicht

- De kuddebeheerder moet altijd aanwezig zijn bij het laden van de dieren en kan eventueel het transport begeleiden.

Zie voor de afvoer van kadavers paragraaf 4.7 (bijlage).

BIJLAGE 4.7 WETTELIJKE AFVOER KADAVERS GESTORVEN VEE

In Nederland geldt in principe de wettelijke plicht gestorven koeien, paarden, andere landbouwhuisdieren of restanten van dode dieren af te voeren via een destructiebedrijf.

De enige uitzondering op deze regel betreft de Oostvaardersplassen. Alleen daar geldt de afvoerplicht van vee kadavers niet; in alle andere gebieden wel. Let wel: het betreft niet dezelfde erkende gebieden als waarvan sprake is bij de uitzonderingsregeling voor de registratie van rundvee (100 ha regeling, zie bij 4.4.2).

Een bedrijf dat de afvoer van kadavers verzorgd is Rendac (www.rendac.nl). Voor het ophalen van dode koeien, paarden en ander vee kun je op de website van Rendac een klantnummer aanmaken en aangeven waar de afhaalplaats van de kadavers is.

Na melding haalt Rendac de gemelde kadavers de eerstvolgende werkdag op tussen 6 uur en 22.30 uur. Het bedrijf maakt onderscheid tussen kleine kadavers (<25kg) en grote kadavers. Kleine kadavers (<25 kg) of dierlijk restmateriaal moeten worden aangeboden in een ton of tonnen, die geschikt zijn voor afvoer met Rendac.

Groter vee, zoals gestorven paarden, pony's en runderen worden de eerstvolgende werkdag opgehaald met een kraanwagen.

Volgens de website van Rendac moet bij de aanbidding van een kadaver met een aantal zaken rekening worden gehouden.

- De aanbieder draagt zorg voor het kadaver tot het moment waarop het wordt opgehaald.
- Het is van belang dat het kadaver op een deugdelijke manier wordt afgedekt zodat het niet zichtbaar is voor passanten, vogels, honden en katten.
- De afdekking moet eenvoudig te verwijderen zijn door de chauffeur.
- Omdat de dode dieren worden opgehaald met een vrachtwagen, moet de laadplek zich aan de openbare weg bevinden. Het kadaver dient binnen het vrije bereik van de laadkraan te liggen en niet direct onder bomen, struiken, lantaarnpalen en/of verkeersborden. Minimale eis is dat de laadplek plm. 2 meter rondom vrij moet zijn van obstakels en ligt direct naast een goed door een reguliere vrachtwagen berijdbare pad of weg.
- Formeel is het niet toegestaan zelf kadavers te vervoeren over de openbare weg. In de praktijk kan dit onvermijdelijk zijn. Zorg dan wel dat de laadplaats in of direct bij het natuurterrein ligt waar het gestorven dier heeft gelopen.

Afgevoerde dode runderen, schapen en geiten moeten worden afgemeld bij <https://mijn.rvo.nl/home>.

Als het onduidelijk is waarom dieren gestorven zijn, kun je de gestorven dieren aanmelden bij de Gezondheidsdienst voor Dieren (GD) voor sectie of algemeen onderzoek. De Gezondheidsdienst voor Dieren onderzoekt onder normale omstandigheden echter alleen 'verse' kadavers, het aan te bieden dier moet dus bij voorkeur nog op de sterfdag bij de GD aangemeld zijn.